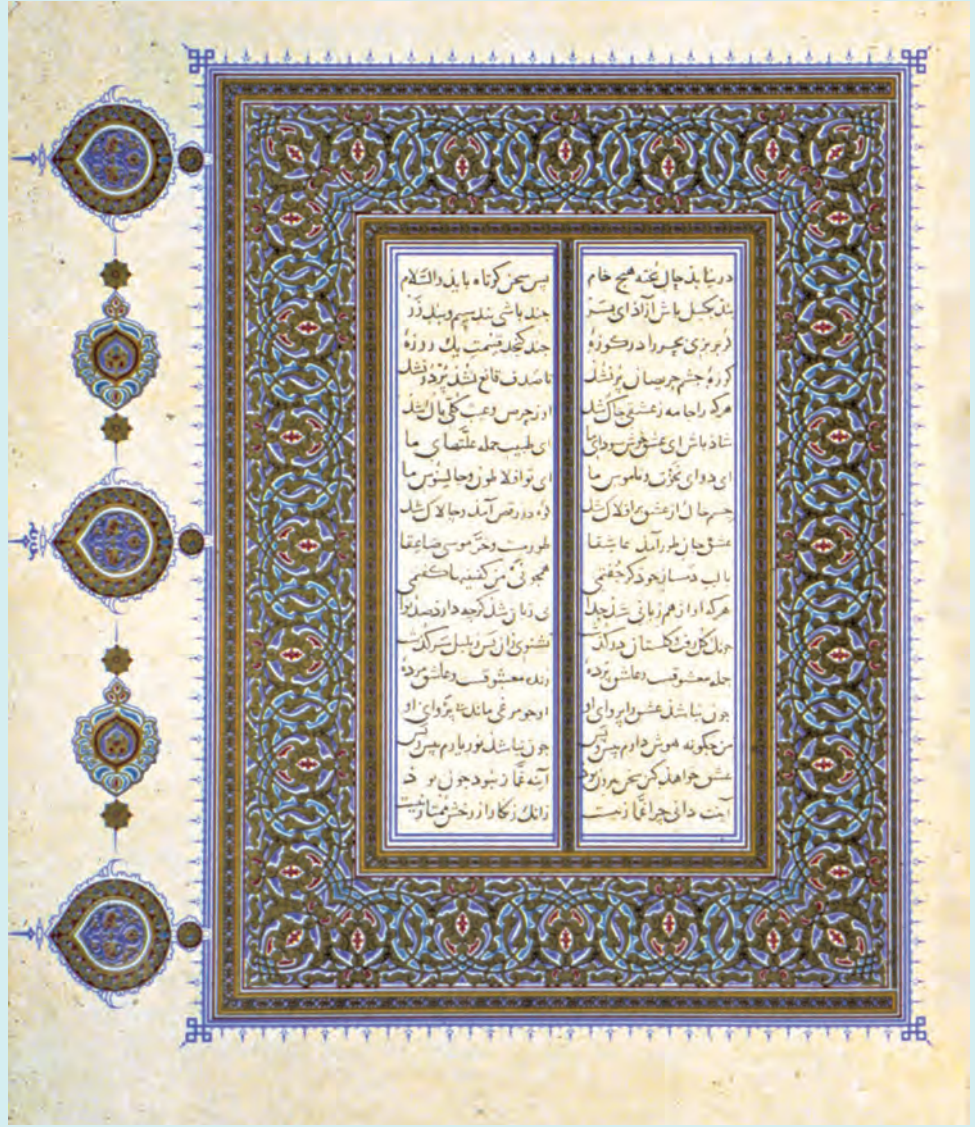

İSTANBUL'DA MESNEVÎHANLIK GELENEĞİ VE MESNEVÎHANELER

HÜR MAHMUT YÜCER

Mevlana Celaleddin-i Rumî'nin Türk kültür hayatına etkisi, adına izafe ile yaygınlaşan Mevlevîlik tarikatı ile sınırlı değildir. Bize bıraktığı en önemli mirası olan *Mesnevî*, okunarak, yazılı ve sözlü şerh edilerek toplumda geniş ve derinlikli bir etki alanı inşa etmiştir. *Mesnevî*'yi ruhuna uygun olarak okutan, zaman zaman şerhlerle açıklayan kimselere mesnevîhan, Mevlevîhane dışında okutulan mekânlara ise mesnevîhane veya darülmesevî denilmiştir. İstanbul'da bu adla açılan mekânlara daha çok XIX. yüzyılda rastlanmaktadır. İstanbul'da *Mesnevî*'nin okunduğu mekânlar başta Mevlevîhaneler olmak üzere selatin camileri, darülmesevîler ve padişah sarayı olmuştur. Bunun yanında *Mesnevî*; Nakşî, Halvetî, Kadirî gibi benzeri tarikatlara ait mekânlarda veya özel gruplar içerisinde de okunagelmıştır. Mesnevîhan, haftanın belirli günlerinde, *Mesnevî* şerh ederek Mevlana'nın gönül, fikir ve sanat dünyasını insanların istifadesine sunmuş, böylece onun etrafında zarif ve ince bir kişiliğe sahip arif ve aydınlar grubu oluşmuştur. İstanbul Mevlevîhanelerinde her devirde *Mesnevî* okunmuş, çok sayıda mesnevîhan yetişmiştir. Mesela Galata Mevlevîhanesi'nde İsmail Ankaravî ve Şeyh Galib Dede, Yenikapı Mevlevîhane'sinde Osman Selahaddin Dede, Mehmed Celaleddin Efendi (ö. 1908) ve Şeyh Abdülbaki Efendi bunların bazılarıdır. *Mesnevî*'nin farklı irfan

1- Mesnevî'den müzehhep bir sayfa

muhitlerine mensup mesnevîhanlar vasıtasıyla şerh edilmesi, Mevlana'nın ferdin iç âlemine ait tanımlama, tercih, çatışma ve izahlarının, tehlikelere karşı kurtuluş reçetelerinin hemen bütün halka mal olmasını sağlamıştır. Bu durum onlara kendilerine yönelik bir dinginlik ile birlikte enerji katmıştır. Bu nedenle Yahya Kemal Türklerin Viyana kapılarına nasıl gittiğine dair bir soruya "Türkler Viyana kapılarına kılıçla mı gitti zannediyorsunuz? Hayır, Osmanlı Viyana kapılarına bulgur pilavı yiyerek ve *Mesnevî* okuyarak gitmiştir." cevabını vermiştir. Bu cevap onların mütevazılığına ve irfan kaynaklarına işaret etmektedir.

İstanbul'da XVIII. yüzyılın önemli Nakşibendî-Müceddidî sufilerinden Mehmed Emin-i Tokadî (ö. 1745), eserlerinde sık sık *Mesnevî*'den beyitler iktibas etmiş ve özellikle bir beyti müstakil risale hâlinde şerh etmiştir. Yine Tokadî'nin halifesi Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi (ö. 1788), *Mesnevî*'den bazı beyitleri şerh etmiştir. İstanbul'da Nakşî-Mesnevîhan olarak dikkatlerimizi çeken en önemli şahsiyet Neccarzade Mustafa Rıza Efendi'dir (ö. 1746). Neccarzade'nin muhitiyle Nakşî çevrelerde *Mesnevî*'ye olan ilgi daha belirgin hâle gelmiştir. Neccarzade, 1712'de

Beşiktaş'ta kendi adına tanzim ettirdiği Sinan Paşa Tekkesi'nde postnişin olmuş, bu dönemde Beşiktaş Mevlevîhanesi postnişini Mesnevîhan Mehmed Memiş Efendi'den (ö. 1723) *Mesnevî* okuyarak icazet almıştır. Dergâhta Nakşî-Müceddidî adabına uygun olarak Hatm-i Hâcegân, Celvetî usulüne göre cehrî zikir icra ederken halka açık *Mesnevî* dersleri yapmıştır. Tekkesi her meşrepten ulema ve urefanın sohbet mekânı olmuştur. Neccarzade'nin vesilesiyle irfana uyanan Mehmed Âgâh (ö. 1770), bu neşveyi devam ettirerek bu yolda büyük bir yer açan, daha sonra Bursa'daki Emینیye Tekkesi'ni kuracak olan Mehmed Emin Kerkükî'yi (ö. 1813) yetiştirmiş, vefatında Galata Mevlevîhanesi'nin haziresine defnedilmiştir. Kerküklü Emin Efendi'nin hepsi de mesnevîhan olan İstanbul'daki halifeleri arasında Hoca Neş'et Efendi (ö. 1807), Hatuniye Tekkesi Şeyhi Hoca Selim Efendi (ö. 1812), Selimiye Tekkesi Şeyhi Ali Behçet Efendi (ö. 1822) Hoca Hüsameddin Efendi, Mustafa Vahî Efendi (ö. 1868) ve Keşfi Efendi gibi kimseler bulunmaktadır. Bunların *Mesnevî*'ye özel önem vermeleri, ömür boyu *Mesnevî* okutmaları, Nakşî ve Mevlevî öğelerden oluşan özel bir yol tutmaları bunları diğer Nakşîlerden ayırıcı unsurlar olmalıdır. Burada hemen şunu da belirtmek gerekir ki bu Nakşîler Mevlevîleşmemiş, belki Mevlanalaşmışlardır, yani Mevlevî adap ve erkânını uygulamamış, ama Mevlana'nın eseri olan *Mesnevî*'den feyz almışlardır. Üsküdar'da Ali Behçet Efendi, uzunca bir süre Selimiye Tekkesi'nde irşat hizmetlerini ifa etmiş ve burayı âdeti bir mesnevîhaneye dönüştürmüştü, Üsküdar'ın irfan hayatına ışık olmuştur. Kendisinden sonra Üsküdar'daki *Mesnevî* okuma

2- Galata Mevlihanesi bahçesinde yer alan Şeyh Galib'in türbesi

geleneği, çok sayıdaki halifesi tarafından devam ettirilmiştir. Mesela, halifelerinden olan ve aynı zamanda o devrin Meclis-i Meşayih reisliğini yapan Hafız Feyzullah Efendi (ö. 1867) aynı zamanda kendi tekkesinde (*Mesnevîhane Tekkesi*) mesnevîhanlık yapmıştır. Ali Behçet Efendi'ye intisap eden çok sayıda devlet adamı olmakla birlikte kadın mesnevîhanlardan Şerife Hanım (ö. 1908) da onun yetiştirdiği kişiler arasında dikkat çeker. Avrupa yakasında ise zikredilmesi gereken iki önemli isim ve iki önemli mekân vardır: Bunlardan ilki Murad Molla Dergâhı Şeyhi Mehmed Murad Efendi'dir (ö. 1848). Murad Efendi, Fatih Çarşamba'da 1844'te tekkesinin yanında darülmesevîyi kurmuş, darülmesevînin açılışında devrin padişahı Sultan Abdülmecid hazır bulunmuştur. Açılış merasiminde

birçok talebe ile birlikte Mehmed Murad Efendi'den *Mesnevî* dersleri alan Cevdet Paşa'ya mesnevîhanlık icazeti verilmiştir. Avrupa yakasında ikinci mesnevîhane, Hüsameddin Efendi'nin (ö. 1864) 1813'ten itibaren Eyüp Hatuniye Dergâhı'nda (*Hatuniye, Hatunî, Karılar Tekkesi*) *Mesnevî* okutmasıyla oluşmuştur. Hoca Hüsameddin Efendi, 1863 senesinde hastalığı iyice ilerlemiş olmasına rağmen dersleri bırakmayarak üçüncü *Mesnevî* hatminin sonunda, doksan üç yıllık bir hayat, binlerce muhibban bırakarak ebedî âleme intikal etmiştir. Bu nedenle haklı olarak "mesnevîhan-ı şehîr" namıyla ünlenmiştir. Ondan Midhat Paşa ve Cevdet Paşa gibi çok sayıda devlet adamı istifade etmiştir.

Hüsameddin Efendi'den sonra *Mesnevî* derslerini ve tarikat zikirlerini halifesi ve manevi evladı Mustafa Vahyî Efendi (ö. 1878) aynı minval üzere devam ettirmiştir. İstanbul'da *Mesnevî* okutulması vakfiyelerde de yer almıştır. Damat İbrahim Paşa, yaptırdığı medresede tasavvuf ilminin ve *Mesnevî*'nin okutulmasını da vakıf şartları arasında zikretmiş, bu şekilde *Mesnevî* tekkelerden sonra medreseye de girmiştir.

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren mesnevîhanlık camilere taşınınca *Mesnevî* dersleri halka yönelik vaazlar hâlini almıştır. Nitekim Ahmed Avni Konuk daha çok *Mesnevî* şerhi ile ön plana çıkarken Üsküdar'ın son mesnevîhanlarından Ahmed Remzi Dede (ö. 1944) Beyazıt, Sultan Mustafa ve Üsküdar Yeni camilerinde *Mesnevî* dersleri okutmuştur. Fatih Camii'nde ise Mehmed Esad Dede'den (ö. 1911) sonra Karahisarlı Ahmed Efendi, onun ölümünün ardından Tahirülmevlevî (ö. 1951) haftada bir gün *Mesnevî* okutmuştur. Mehmed Akif Ersoy, yarım asra yakın Fatih Camii'nde *Mesnevî* okutan Selanikli Esad Dede'nin derslerine katılanlardandır. Mesnevîhanlık geleneğini Tahirülmevlevî'den sonra onun öğrencilerinden Şefik Can (ö. 2005) İstanbul'da devam ettirmiştir. Hâlen cami, medrese ve tekkelerde olmasa da bazı özel muhitlerde *Mesnevî* okutma geleneği sürdürülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ceyhan, Semih, "Tahirü'l-Mevlevî'nin Mahfil Dergisindeki Hatıratı Işığında Mesnevîhan Selanikli Mehmed Esad Dede", *Tasavvuf*, 2010, sy. 26, s. 25-70.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 321-322.
- Güngör, Zülfikar, "Son Mesnevîhanlardan

3- Mevlevi Şeyhi (solda) ve Mevlevi dervîşi (sağda) (d'Ohsson)

Tahirü'l-Mevlevî ve Mevlevîlik Hakkındaki Bazı Görüşleri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2009, yıl 9, sy. 3, s. 173-186 (www.dinbilimleri.com).

Kemikli, Bilal, "Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevîhanlık Geleneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, yıl 16, sy. 2, s. 1-20.

Kemikli, Bilal, "Mesnevi ve Türk İrfanı: Mesnevîhanlık Geleneği Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 2010, c. 2, s. 609-620.

Kemikli, Bilal, "Üsküdar'da Bir Mesnevîhan: Ali Behçet Efendi ve Muhiti", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kasım 2007: Bildiriler*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2008, c. 2, s. 231-238.

Öcalan, Hasan Basri, "Bursada Bir Mesnevîhan: Mehmed Emin Kerkûki", *I. Uluslararası Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevîhâneler Sempozyumu Bildirileri (19-21 Aralık 2001-Manisa)*, Manisa 2002, s. 147-160.

Şimşek, Halil İbrahim, "Mesnevîhân Bir Müceddidîyye Şeyhi: Neccâr-Zâde Mustafa Rıza'nın Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri", *Tasavvuf*, Mevlânâ özel sayısı, 2005, yıl 6, sy. 14, s. 159-178.

"Yaşayan Son Mesnevîhan Şefik Can, Mevlânâ, Mesnevi ve Mevlevîlik/ Şefik Can ile Mülakat", *Tasavvuf*, Mevlânâ özel sayısı,

2005, yıl 6, sy. 14, s. 823-861.

Yücer, Hür Mahmut, "Eyüp'te Hâtûniye Tekkesi ve Tenşitü'l-Muhîbbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin", *Tasavvuf*, 2003, sy. 10, s. 219-251.